

KÖNYVSZEMLE

Bruce Findlow: *I believe* (Hiszek). The Essex Hall lecture for 1974. The Lindsey Press. Leicester, 1974. 20.

Az „Essex Hall“ előadás anyagát tartalmazza, mely az angol unitárius egyház 1974. április 20-án Londonban tartott főtanácsi gyűlése keretében hangzott el. Szerzője kiváló lelkész, és a jelenkori unitarizmus tudós teológusa. Amint a könyv címe is sejteti, a gyülekezeti lelkész és teológus vall hitéről híveinek, a ma vallásos embereinek. Nevezhetnők közérthető kis hittannak is, melyben a szerző ismerteti az unitárius vallás lényeges hitelveit és állásfoglalását korunk égető kérdéseiben. Világ, humanitás, Isten, cél és hivatás, a jó és a rossz, egyéni szabadság és társadalmi kötelezettség, az intézményes vallás, istentisztelet és imádság, az ember Jézus, hit és cselekedet, Isten és ember szolgálata — mind helyet kapnak Findlow munkájában. Az öntudatos, erős hit és az erkölcsi felelősség érzése a hívő lélek és vallási közösség mozgatóereje. Az egyház vitalitása, felebaráti kapcsolatunk milyensége, a béke és a társadalmi igazságosság szolgálata mind attól függ, hogy mint egyén és egyház mit hiszünk és hogy tisztán tudjuk-e tartani hitünket.

Sok vallás van, de Isten csak egy. A szerző ebben az egy Istenben hisz. A hiszek: többet jelent a hitelvek összegezésénél. A hiszek: azt jelenti, hogy én, a hívő ember Istenre várok, hallgatok, és benne bízok. Isten pedig szellem, akit csak lélekben és igazságban lehet imádni. Hiszek: azt jelenti, hogy én cselekszem vallásomat, kifejezem élő cselekedetekben, az előttem álló feladatok megvalósításában és a reám váró felelősség vállalásában. A hiszek: kifejezi azt az állásfoglalásomat, hogy az én vallásom a fej, a szív és a kezek, vagyis az egész személy vallása.

„Hiszem — vallja a szerző —, hogy mindannyian részesek vagyunk Isten igazságában, szépségében és szeretetében... Hiszem, hogy az isteni szellem és erő segít minket abban, hogy a béke- és a felebarát-szolgálatunk méltó kifejezést találjon a mi életünkben.“

Szép magyar komédia (A magyar drámaírás kezdetei. Válogatta, az előszót írta és a függelékét összeállította Sz. Tamás Júlia). Dacia könyvkiadó, Kolozsvár, 1973.

A reformáció korában az irodalom eszköz-volta létrehozta a kor egyéni műfaját: a hitvitázó iratot, mely a párbeszéd formáját tökéletesítette. A nagyközönség számára írt „hitvitázó dráma“ a parasztság és városi polgárság vallási-társadalmi mozgalmának, a reformációnak ered-

ménye. Mindenféle társadalmi réteghez kívánt szólani a szerző, ezért kap a hitvitázó drámában különös hangsúlyt a színszerűség. A vita többnyire hitelvi kérdések körül forgott, de valójában a haladás és az elavultság erői mérköztek benne. A hitvitázó dráma „cselekménye” jórészt arról szól, hogy „ki az igaz pap: az-é, akit a felsőbb hatóságok jelölnek ki, miután felszentelték, felkenték s tonzurát nyírtak neki, vagy pedig az, akit a hívek választottak meg erre a feladatra, mert tanult ember, törődik a néppel, s anyanyelvén prédikál, azaz nem külsőleg, hanem belsőleg pap...” A haladás és maradiság vitázik itt.

Az Sz. Tamás Júlia szerkesztésében megjelent *Szép magyar komédia* (A magyar drámaírás kezdetei) című kötetben találkozunk — többek között — egy ilyen drámával. A hazai reformáció unitárius irányzata erőrekapása eredményezte a *Debreceni Disputa* című hitvitázó drámát, melynek szerzője valószínűleg Válaszúti György. Tárgya olyan disputa, amelyet a valóságban sohasem tartottak meg, csak írói elképzelés. Szerző a kor hitvitáinak közismert szereplőit vonultatja fel, külön hatást érve el azzal, hogy ellenfeleire szégyenteljes helyzeteket, szánnivaló viselkedést húz rá.

Varga (Dávid) Ferencék viselkedéséből sugárzik a tudás, a biztonság fölénye. Ezt igazolja a „harmadik cselekedet”-ben, (színben) Varga (Dávid) Ferenc disputakezdő könyörgése is: „Tisztelendő uraim! ... velem együtt könyörögjétek és mondjátok ezt (Efez.I.) örök mindenható Isten! mennynek, földnek teremtője... hordozzad és vezéreljed a mű beszédünket az igazságnak megnyilatkoztatására... Kérünk téged alázatos szívből, hogy a mű megvakult atyánk fiainak szüveket és szemeket világosítsd meg kegyelmességéből, hogy ők is az igazságnak utára térvén, velünk egyetemben tiszteljenek és magasztaljanak, és tartsd meg a te anyaszentegyházodat!”

Péter pápa (Méliusz J. Péter) így adja bölcs tanácsát társainak: „... de mégis ne mondják azt, hogy nem tudunk semmit, azért erősen kiáltunk és üvölsünk...”, majd így mordul rá a szelíd Varga (Dávid) Ferencre: „Te hitvány eretnek Varga Ferenc, amaz hitván olasztól micsoda rühös tudománt meritettél, kivel a királyt őfelségét megrúttottad... tégy vallást előttünk hűtűdről, mert Istenre mondom, hogy még ma a tüzet a hátodra tétetem...”

Varga (Dávid) Ferenc szeretettel, világosan, haragmentesen szól: „Szeretettel szöljünk egymásnak, ne haraggal, hogy amint sz. Pál apostol mondja, mindenkinek épülhessenek beszédeinkből.” Tudománya oly ragadó, hogy „egy írás nélkül való paraszt is meg tud győzni róla egy egész tartományt”. Varga (Dávid) Ferencék képviselik a józan ész, megfontoltságot, komoly érveik vannak — bemutatásukkal a szerző érzéketlenül népszerűsíti Dávid Ferenc tanításait. Dávidék a fejlődő polgárság gondolkodásának a hordozói. „Én hiszem és vallom a mennynek, földnek teremtőjét egyedül való Istennek lenni, aki soha senkitől semmit nem vött, és senkitől nem függ; ő ad mindeneknek mindent, kit soha senki nem látott...” — mondja Varga (Dávid) Ferenc.

A Tanulók Könyvtára sorozatban megjelent könyv Heltai Gáspár (Egy nemes emberről és az ördögről), Sztárai Mihály (Az igaz papság tiköre), Bornemisza Péter (tragoedia magyar nyelven „Magyar Electra”) és Balassi Bálint (Szép magyar Comoedia) „párbeszédés” írásai mellett tartalmazza még a Balassi-komédiát, teljes címén *Comoedia Balassi*

Menyhárt árultatásáról, mellyel elszakada második választott János kiráttul, melyet sokáig unitárius szerző művének tartottak s feltehetőleg 1566-ban írták. Újabb igazolások szerint szerzője Bornemisza Péter. A drámát Karádi Pál unitárius prédikátor nyomtatta ki Abrudbányán 1569-ben. „... azért gondolom — írja Karádi —, hogy kinyomtassam, hogy mindenek ezt látván példát vegyenek ebből az árultatásnak eltávoztatására...”

VESZELOVSZKY IVÁN

*

Sommer János halálának négyszázadik évfordulójára figyelmeztet Dankanits Ádám (ts) *A Hét* 1974. augusztus 9-i, 32. számában. „*Jó költő volt, de rossz keresztény*“ — idézi Sommer életrajzíróját, Seivertet, aki ezzel a sommás ítélettel intézte el „a hazai radikális gondolkodás“ egyik előfutárát. Négyszáz évvel ezelőtt esett a Kolozsvárt dúló pestis áldozatául, röviddel azután, hogy versben figyelmeztette Istent: ne pusztítsa el az embereket, mert nem lesz, aki imádja! A német nyelvű verset Gál Kelemen is közli *A kolozsvári unitárius kollégium története* című munkájában (Kolozsvár, 1935. II. 367), s Borbély Istvánnak a Keresztény Magvetőben megjelent tanulmánya (*A mai unitárius hitelvek kialakulásának története*. 1924. 54—59) nyomán elmondja, hogy Sommer János az Odera melletti Frankfurtban tanult, költészettel és zenével foglalkozott. Huszonegy éves korában mint katona került Heraklid Despot vajda, moldvai fejedelem szolgálatába, majd Cotnari-ban létrehozta az első moldvai latin iskolát. Amikor a bojárok elűzték a vajdát, Sommer Erdélybe menekült: 1565-ben a brassói gimnázium igazgatója, két év múlva Besztercére ment igazgatónak, ahonnan az 1569. évi nagy vallási mozgalmak Kolozsvárra vonzották. 1571-től haláláig volt az unitárius főiskola igazgatója, a hagyomány szerint Dávid Ferenc egyik leányát vette feleségül; János Zsigmond felett tartott klasszikus latinsággal megírt emlékbeszédet. Dankanits idézett cikkében így jellemzi Sommert: „Gondolkodása egészében a deizmus felé tart.“ S ha csak nem egy szokványos fordulatról van szó abban a verssorában, amelyben megállapítja, hogy „általa fizetett katona kezétől hal meg a paraszt“, úgy ez a sor arról tanúskodik, hogy Sommer közel állt a társadalmi összefüggések dialektikus megértéséhez. Harminc egynéhány éves volt, amikor meghalt. Seivertet parafrázálva: „jó költő és merész gondolkodó“ volt. Annak tartotta a kortárs és a későbbi európai szellem egyaránt.

*

Kitűnő tanulmányt közölt Imreh István egyetemi előadótanár *A székelylegyházi múzeum emlékkönyvében* (melyet Hargita megye Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottsága adott ki; különlevonat, 1974. 191—205) *Ősök és erkölcsök Keresztúr-fiúszékben* címen. A Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának kolozsvári történeti levéltárában fellelhető Matskási család levéltárában megőrzött egyik jegyzőkönyv alapján bemutatja, hogy milyen volt Keresztúr-fiúszék 38 településének erkölcsrendészeti helyzete 1823-ban. Mivel ezeknek a községeknek többsége unitárius lakosságú, figyelemreméltó, hogy az összeírás alkalmával mennyi garázdát, tolvajt és prédát, hit s tisztelet nélkül élőt, valamint

féktelent találtak. Az akkor 16 350 főből álló székben 163 esetben indítottak eljárást garázdaság címen, akik közül 43 volt a mértéken felül ivó — az obsitos katonák vezettek —, 13 a gyakori és 10 az alkalmi verekedő, 40 a káromkodó és 47 a pipázó, már tudniillik, akik a pipázással a zsup-fedeles házak épségét veszélyeztették. A büntetés bizonyos számú pálcaütés, kalodába tétel vagy árestom volt. Súlyosabban büntették a köborlókat, tolvajokat, orgazdákat, erdőrontókat és határprédálókat. Keresztúrfalván három férfit vontak felelősségre, amiért anyját megverte vagy apját megtaszigálta. A féktelenek közé számítottak akkor a házasságrontók és a paráznák; ellenük a szék úgy védekezett, hogy tilalmazta a táncot és a vigadalmat. A megesett lányok 21 faluban 69 esetben kerültek a bizottság elé. Azokat, akikkel a baj egyszer esett meg, csak megintették és megelégedtek ez eklézsiakövetéssel, de akinek két törvénytelen gyermeke lett, azért 12 korbácsütés járt, akinek három, annak 12—24 korbácsot és árestomot kellett szenvednie. Fiátfalván, Kissolymoson, Magyarzsákodon, Böződön fordult elő a legtöbb ilyen eset. Volt, akinek a haját lenyírátták és az illetőt a faluból kicsapták. A felsorolt és elemzett esetekből Imreh István nem azt a következtetést vonja le, hogy Keresztúr-fiúszékben az erkölcsök a tárgyalt időben erősen megromlottak volna, hanem ellenkezőleg azt, hogy „a társadalom rendet akar...”

Tizenöt évvel a költő halála után megjelent Szabédi László kéziratban is sokat vitatott munkája: *A magyar nyelv őstörténete*. A finnugor és az indoeurópai nyelvek közös eredetének bizonyítékai (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974). Az 540 oldalas nagy műhöz a kiadó a következő megjegyzést fűzi: „A magyar nyelv őstörténete íróját mint költőt kerítették hatalmukba eszközének, a nyelvnek titkai. Pályája kibontakozását szinte megszakítás nélkül kísérték e titkokat boncoló kisebb-nagyobb írások... A mű, amely most kerül nyilvánosság elé, élete utolsó évtizedének szinte kizárólagos foglalatossága volt; széles ívű konstrukciónak szánva »két évtizedes tünődés-tanakodás, alig lankadó lázas keresés« eredményeként... Meggyőződésünk, hogy *A magyar nyelv őstörténete* mostani kiadásával nemcsak szerzője kívánságát teljesítjük, hanem elősegítjük a benne tárgyalt kérdések öhozzá valóban méltó és őt megillető tudományos komolyságú tisztázását is.”

A Bostonban megjelenő Unitarian Universalist World, az Unitárius Egyház lapja 1974. október 1-i számában közli Mikó Imre *Transylvanian toured U.S. in 1830* (Egy erdélyi, aki bejárta az Egyesült Államokat 1830-ban) című tanulmányát és Bölöni Farkas Sándor fényképét ezzel a megjegyzéssel: „M.I., a Romániai Unitárius Egyház főgondnoka küldte ezt a történetet egy erdélyi unitárius nemes emberről, aki 140 évvel ezelőtt meglátogatta az amerikai köztársaságot, Christopher Gist Raible-nek, az Unitárius Univerzalista Társulat missziós ügyosztálya igazgatójának abból az alkalomból, hogy ez év tavaszán Kolozsvárt látogatást tett.” C. G. Raible az IARF ülése után több társával együtt bölöni egyházközségünkben is látogatást tett, s ott fejezte ki óhaját, hogy szeretné megismertetni az amerikai unitáriusokat Bölön születettével, aki elsőnek vette fel a kapcsolatot velük.

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 80

Nr. 3

1974

CLUJ-NAPOCA

CUPRINSUL

Treizeci de ani 131

STUDII

Dr. Árpád Szabó

Elementele serviciului divin 133

Imre Gellérd

Predică de Cina Domnului 140

Dr. Vilmos Izsák

Insemnătatea cunoștințelor psihologico-religioase în omiletică 145

Dr. Dénes Szász

Ne amintim de Szenci Molnár Albert 151

Iván Veszeloyszky

Szenci Molnár Albert (1574—1634) 153

John C. Godbey

Contribuții la cunoașterea teologiei lui Socinus Faustus 155

Sámuel Szabó

Construirea bisericii unitariene din Brașov 159

Domokos Gyallay

Istoria unui testament 164

Zoltán Kisgyörgy

Castelul familiei unitariene Daniel din Virghiș 167

Pe calea reînnoirii serviciului nostru divin 170

LUCRĂRI OMILETICE

Sándor Major

Cei care sînt călăuziți de Duhul Sfint 174

Lajos Fekete

Reformă continuă 176

VIAȚA BISERICIASCĂ

. 180

ȘTIRI BISERICESTI

. 181

RECENZII

. 183

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P. S. S. dr. Lajos Kovács, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori) și Ferenc Sebe

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. România

Volume 80

1974

Number 3

CLUJ-NAPOCA

CONTENTS

Thirty years 131

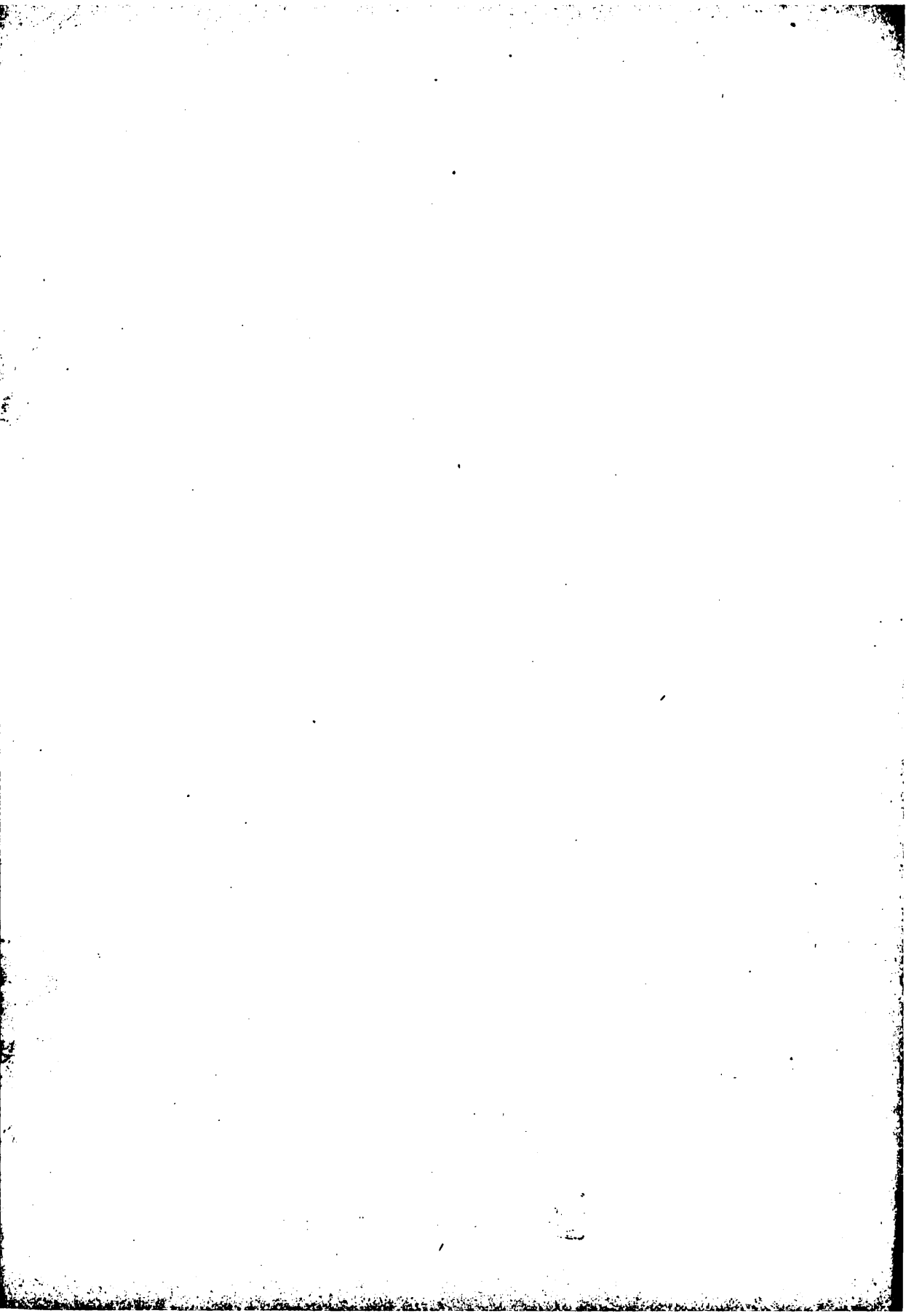
STUDIES

The components of the divine service, **Á. Szabó** 133
The Lord's Super sermon, **I. Gellérd** 140
The importance of the psychological knowledge in homilitics,
V. Izsák 145
We remember to Szenci Molnár Albert, **D. Szász** 151
Szenci Molnár Albert (1574—1634), **I. Veszeloyszky** 153
Some unanswered theological questions in Socinian studies, **J. C.**
Godbey 155
The building of the Unitarian church in Braşov, **S. Szabó** 159
The story of a testament, **D. Gyallay** 164
The manor-house of the unitarian Daniel family in Virghiş,
Z. Kisgyörgy 167
The reform of our divine service 170

SERMONS

Who are moved by the Spirit of God, **S. Major** 174
The continuous reformation, **L. Fekete** 176

CHURCH LIFE 180
NEWS 181
REVIEW 183

I. P. CLUJ-NAPOCA Com. 3159/1974